

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI,
INNOVATSION RIVOJLANISH VAZIRLIGI,
MADANIYAT VAZIRLIGI**

QASHQADARYO VILOYAT HOKIMLIGI

**NIZOMIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA
UNIVERSITETI SHAHRISABZ FILIALI**

SHAHRISABZ DAVLAT MUZEYI QO‘RIQXONASI

**QASHQADARYO VILOYAT TARIXI VA MADANIYATI
DAVLAT MUZEYI HAMKORLIGIDA**

**O‘ZBEKISTONDA TURIZMNI RIVOJLANTIRISHDA
TARIXIY MUZEYLARNING O‘RNI**

**Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi
23-mart, 2021-yil**

**THE ROLE OF HISTORICAL MUSEUMS IN THE
DEVELOPMENT OF TOURISM IN UZBEKISTAN**

**International scientific-practical conference
march 23, 2021**

**РОЛЬ ИСТОРИЧЕСКИХ МУЗЕЕВ В РАЗВИТИИ
ТУРИЗМА В УЗБЕКИСТАНЕ**

**Международная научно-практическая конференция
23 марта 2021 г.**

Shahrisabz – 2021

ЖАНУБИЙ ТУРКИСТОН (ШИМОЛИЙ АВҒОНИСТОН) ХУДУДИДАГИ ЎЗБЕК УРУҒ-ҚАБИЛАЛАРИНИНГ ЖОЙЛАШУВИ ХУСУСИДА

Орзиев М.З.

*БухДУ Жаҳон тарихи кафедраси катта ўқитувчиси,
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
(Ўзбекистон)*

XIX асрда Туркистон ўлкасини мустамлака қилиш якуний жараёнга кирган бўлиб, Туркистоннинг ғарбий қисми Россия империяси, Шарқий Туркистон Хитой (Цин) давлати томонидан ишғол қилинади. Жанубий Туркистон эса узоқ вақт Бухоро ва Авғонистон давлатлари ўртасида ўзаро кураш майдонига айланиб, XIX асрнинг иккинчи ярмида инглиз-рус рақобати даврида инглизларнинг қўллаб-қувватлаши билан Авғонистон ҳукумронлиги остига ўтади. Бухоро амирлигининг таркибий қисми бўлган Жанубий Туркистон минтақасида яшовчи асосий аҳоли ўзбек қабилалари бўлиб, улар билан бир қаторда тожиклар, туркманлар, ҳиндлар, арман ва яҳудий миллатлари ёнма-ён яшаганликлари хусусида тарихий адабиётларда маълумотлар келтириб ўтилади. Манбаларда Балх, Мозори Шариф, Қундуз, Бадахшон, Маймана, Андхой, Шибирғон, Хульм (Тошқўрғон), дарвоз, Гурзивон каби ўзбек бекликлари худудида яшайдиган ўзбекларнинг умумий сони XIX аср 70-йилларида 400 минг эканлиги, тожикларнинг сони 100 минг кишини ташкил этиши, шунингдек, қирғиз, туркман, Афшар, ҳинд ва яҳудий ва ҳазоралар 50 минг киши атрофида яшаганлиги келтириб ўтилади. Шимолий Авғонистонда яшайдиган ўзбеклар хусусида уларнинг “Ўрта юз” уруғлари бирлашмаси, яъни барча ўзбек уруғларининг аралашмаси мавжуд деган маълумотлар ҳам сақланиб қолинган[4, 231].

Ўзбекларнинг бир-бирига аралашиб яшаган деган фикрлар аниқ ва тўлиқ маълумот деб хулоса қилиш мумкин. Чунки, ўзбекларда уруғ-қабилачилик кучли сақланиб қолинган бўлиб, бекликларнинг худудларида у ёки бу ўзбек уруғ-қабиласининг нуфузи устунлик қилганлигини кўриш мумкин. Ўзбекларнинг минг қабиласи қабиласи Маймана ва Андхой атрофида яшаганликлари ҳақида маълумот мавжуд[3, 97]. Ушбу маълумотдан нима сабабдан Авғон Туркистони ўзбекларининг “Ўрта юз” деб номланиши хусусида хулоса қилиш мумкин. Чунки, Ҳ.Вамбери Андхойда туялар хусусан нор туялар етиштириши билан машхурлигини ёзиб қолдирган. Туя, хусусан оқ туя минг қабиласининг тотеми бўлиб, Минг қабиласи оқ Буғро-оқ туя, юз қабиласи оқ тайлоқ-бир ёшли оқ бўталоқ деб аталган ва бу ўзбек қабилаларининг иккинчи номи сифатида маълум бўлган[1, 10]. Демак, “Ўрта юз” минг қабиласидан ажралиб чиққан қабиллага, яъни уруғ жамоасининг қўшни жамоага айланиш жараёнида содир бўлган деб хулоса қилиш мумкин. Минг қабиласининг жанговарлиги хусусида Ҳ.Вамбери ҳам ўз хотираларида ёзиб, унинг 1863 йилда Майманада бўлганлиги ва бир муддат олдин авғонлар катта қўшин билан келиб Майманани бўйсундира ололмай кетиши, Дўстмухаммадхон ҳар қанча қудратли бўлмасин бу бекликдаги ўзбекларни бўйсундира олмаганлиги, Маймана ўзбеклари жанговарлиги билан фақатгина Шахрисабз ўзбекларигина рақобат қила олиши хусусида ёзиб қолдирган[3, 123].

Жанубий Туркистоннинг яна бир муҳм шаҳарларидан бири Шаҳарлар онаси (Умми ал-Билод) деб ном олган Балх шаҳри ва унинг атрофида яшовчи ўзбеклар ҳақида маълумотлар келтирилиб, бу ерларда асосан қипчоқ қабиласи вакиллари истиқомат қилганликларини учратиш мумкин[3, 98]. Шунингдек, манбаларда Балх шаҳри атрофида ўзбекларнинг минг ва сарой қабилалари ҳам яшаганликлари хусусида маълумотлар сақланиб қолинган[4, 387]. Балх атрофида ўзбек уруғ-қабилаларининг кўплаб сонлари яшаганлигига сабаб, бу шаҳар Авғон Туркистонининг марказий шаҳри бўлганлиги ва тарихий даврларда етакчиликнинг у ёки бу ўзбек уруғи қўлга киритиши билан боғлиқ деб хулоса қилиш мумкин.

Қипчоқлар ўзбек уруғлари орасида кўп сонли нуфузга эга эканликлари билан ҳам ажралиб турадилар. Уларни Туркистон ўлкасининг барча худудларида ҳам учратиш мумкин. Жумладан, жанубий Туркистонда ҳам уларнинг нуфузи кўп бўлиб, Балх худудларидан

ташқари манбаларда Маймана ва Қобул оралиғида яшовчи халқлар орасида кипчоқларни ҳам санаб ўтилганлигининг гувоҳи бўлинади[2,22]. Инглиз айғоқчиси Феррье маълумотларида ҳам Балх шаҳри ҳақида, унинг этник таркиби хусусида эслатиб ўтилади. Балх шаҳри аҳолиси 6 минг атрофида эканлиги тилга олинди, уларнинг мингтаси афғонлардан иборатлиги, ўзбеклар уруғларининг сони 5 минг кишини ташкил этиши келтириб ўтилади. Ўзбекларнинг таркиби хусусида эса, уларни асосан кипчоқлар ва Ёбу уруғи вакиллари эканлиги хусусида маълумот келтириб, минг ва сарой қабилалари ҳақида ҳеч қандай маълумот бермайди[5, 127]. Хулоса қилиш мумкинки, элчи, сайёҳ ва айғоқчилар ўзлари билан мулоқотга киришга уруғлар ҳақида маълумотларга эга бўлганлар ҳолос. Улар аҳолининг этник ва уруғ-қабилавий таркиби ҳақида етарлича маълумотларга эга бўлмаганлар.

Туркистоннинг жанубида яшовчи ўзбек уруғлари орасида энг жанговарларидан бири бу Қатағон қабилалари бўлиб, биз кўриб чиқаётган тарихий даврда улар асосан Қундуз ва қисман Бадахшонда яшаганлар. XIX асрнинг 20-70 йилларида Қатағон қабилалари ўзларини мустақил давлатларини тузадилар. Муродбек Қундуз деярли бутун Жанубий Туркистонга ҳукмдор бўлишга улгуради. Бухоро ва Афғон давлатлари билан тенг рақобат олиб борган. Қатағон қабиласи яшайдиган ўзбек беклиги асосан Қундуз вилояти бўлиб, шунингдек, улар қисман Бадахшонда беклигида ҳам яшаганлар. Бадахшонни итоатда тутиб туриш учун афғонлар бу ерда яшовчи қатағонлар орасидан ўзларининг армияси сафига ҳам олганлар[6, 78].

Ҳозирги Тожикистон билан чегарадош ва асосан тоғли ўлкаларда яшовчи ўзбекларнинг уруғлари хусусидаги маълумотлар таҳлил қилинар экан манбаларда Марка кичик ўрда (?) деб номланувчи уруғи тилга олиб ўтилганлигини кўришимиз мумкин. Шунингдек, Лақай, Дурбун қабилалари ҳам шаҳарлар атрофида кўчиб юриши хусусидаги маълумотлар мавжуд[5, 195].

Ўзбек уруғларидан яна бири бу қанғли бўлиб, уларнинг Жанубий (Афғон) Туркистонининг турли ҳудудларида учратиш мумкин бўлган. Аммо, қанғлилар асосан янги шаҳарларидан бири бўлган Хульм (Тошқўрғон) ва унинг атрофларида, хусусан ундан 10 фарсах узоқликда жойлашган Ҳайбақда яшаганликлари тарихий адабиётларда келтириб ўтилади[5, 129].

Туркистон жанубида яшовчи ўзбекларнинг хўжалик машғулоти хусусида фикр юритилганда, деярли барча муаллифлар уларнинг кўчманчи хўжалик билан шуғулланиши, баҳорда ўзбекларнинг тоғларга чиқиб кетиши ва қишда уларнинг шаҳарлар ва уларнинг атрофларида яшаши хусусида маълумотлар келтириб ўтадилар[3, 115; 5, 137].

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, Шимолий Афғонистон (Жанубий Туркистон) ҳудудларида ўзбекларнинг кўплаб уруғ-қабилалари яшаган. Улар орасида минг, сарой, юз, кипчоқ, қатағон, қанғли, ёбу уруғларининг нуфузи юқори бўлган. Ушбу уруғ-қабилалар сон жиҳатидан кўпроқ бўлганлиги, жипслиги, сиёсий етакчиликни қўлга олганлиги сабабли ўша давр манбаларида тилга олинган. Шу билан бир қаторда, бир қатор қабилаларнинг иттифоқларга бирлашув жараёнлари ҳам содир бўлган деб хулоса қилиш мумкин. Улар, “Марка кичик ўрда”, “Ўрта юз” каби бирлашмаларга ҳам бириккан деб хулоса қилиш мумкин. Чунки, бу каби уруғ-қабилалар номи манбаларда бошқа учрамайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

1. Бейсембиев Т.К. “Тарих-и Шахрухи” как исторических источник. – Алма-Ата.: Наука, 1987. – 200 с.
2. Венюков М. Очерк международных вопросов в Азии.//Туркестанский сборник Том 185.– 51 с.
3. История Бухары или Трансоксианиии с древнейших времён до настоящего. Германом Вамбери. Перевод А.И. Павловского. – С. – Петербург 1873. – 98. // Туркестанский сборник. Том 70. – 228 с.
4. Путешествие русского посольства по Афганистану и Бухарскому ханству в 1878-1879 гг. из дневников в члена посольства И.Л. Яровского в двух томах. Том II. – С.-Петербург. Типография д-ра М.А. Хана 1883. – С. 231. // Туркестанский сборник Том 315. – 387 с.
5. Сведения о странах по верховьям Аму Дарьи. Составитель. И.Минаев. – С. Петербург. Типография В.С. В.С. Балашева, 1879. – С. 195. // Туркестанский сборник. Том 286. – 273 с.
6. Тагеев Б.Л. Русские над Индией. Очерки. – М.: Воениздат, 1998. – С. 78, 133. – 351 с.

ТОШКЕНТ ВОҲАСИДАГИ БИР ЗИЁРАТГОҲ ТАРИХИ

Жумаева Шоира Бердияровна

Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти докторанти

Абдулазиз Қурбанов Абдулхошим ўғли

*Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти талабаси
(Ўзбекистон)*

Муқаддас қадамжоларни зиёрат қилиш ўзбек халқининг муҳим этник хусусиятларидан биридир. Халқимиз асрлар давомида Қуссам ибн Аббос, Имом ал БуҲорий, Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанд, Нажмиддин Кубро, Паҳлавон Маҳмуд, Ҳазрати Имом Қафғол Шоший, Шайх Хованд Таҳур Зангиота каби буюк зотлар мазорлар ва қадамжоларни ихлос билан зиёрат қилиб келмоқдалар. Ўзбекистонинг бошқа минтақалари сингари Тошкент воҳасида ҳам бир қанча зиёратгоҳлар мавжуд. Ана шундай муқаддас зиёратгоҳлардан бири “Пайғамбар ота” зиёратгоҳидир.

Тошкент вилояти Оҳангарон туманида жойлашган “Пайғамбар ота” зиёратгоҳи ҳақида тўхталишдан олдин, сўзимиз аввалида Илоқликлар эътиқодига назар қаратсак. Илоқликларнинг қадимги анимистик, тотемистик, фетишистик эътиқодлари ва зардуштийлик дини билант боғлиқ қарашлари тўхрисида археологик ёдгорликлар маълумот беради. Шуни таъкидлаш жоизки, бугунги кунда ҳам Тошкент воҳаси аҳолисининг кундалик турмуш тарзида қадимги диний қарашлар қолдиқлари сақланиб қолган. Мисол тариқасида қурбонлик маросимини кўришимиз мумкин. Оҳангарон туманининг тоғлиқ қишлоқларида ҳозирги кунда ҳам кучли сел хавфини қайтариш учун сой қирғоғида наввос сўйиб, қонини сувга оқизиш ва калласини селга улоқтириб, гўштини худойи қилиш удуми мавжуд.

Марказий Осиё халқлари тарихи ва маданияти ислом динидан ажратган ҳолда тасаввур этиб бўлмайди. Зотан, ислом дини Арабистон ярим оролида вужудга келган бўлсада, унинг илмий ва диний асослари айнан ватанимиз худудида ривожланди. Мана шундай ислом дини ривожига улкан ҳисса қўшган буюк муҳаддислар, фикхшунослар ва тасаввуф, нақшбандия, кубровия каби таълимот намоёндалари ҳоқиқат қўйилган муқаддас заминда яшаймиз. Бутун ислом олами тан олган буюк аждодларимиз давлатимиз мустақиллиги шарофати ила уларнинг номлари қайта тикланиб, мазорлари обод этилди. Мамлакатимиздаги улў қадамжолар, муқаддас зиёратгоҳларганафақат юртимиз, балки бутун дунёдан зиёратчилар ташриф буюришади.

Тошкент вилояти Оҳангарон тумани Собир Раҳимов номли ширкат хўжалигида жойлашган Пайғамбар ота зиёратгоҳи ўзининг тарихи билан ажралиб туради. Мазкур зиёратгоҳ асрлар мобайнида инсонларга оғир кунларда умид берувчи, дардманларга даво берувчи вазифасини бажариб келган. Ҳатто собиқ совет иттифоқининг дахрийлик сиёсати ҳам аҳолининг зиёратгоҳга бўлган ишончини йўқота олмади. Яна бир ўзига хос томони шуки, зиёратгоҳни қайта таъмирлаш ишлари қишлоқ аҳолининг кўмаги асосида амалга оширилган. Маълумот тариқасида шуни таъкидлаш керакки, 2002 йилнинг март-июн ойлари мобайнида Оҳангарон туманидаги С.Раҳимов номли ширкат хўжалиги худудида яшовчи катта-ю кичикнинг хоҳиш-иродаси ва хўжалик раҳбариятининг моддий кўмаги, хусусан, раис Соғлом Болошевнинг ташаббуси билан Оҳангарон водийсидаги машҳур “Пайғамбар ота” зиёратгоҳидаги қадимий сағана ўрнига узунлиги тўққиз метр, эни бир метру саксон сантиметр, баландлиги бир метру олтмиш сантиметр ҳажмдаги янги гумбаз, унинг тепа қисмида эса узунлиги ўн тўрт метр, эни тўрт ярим метр ва баландлиги тўрт метрлик мақбара барпо этилди. Бундан ташқари, қабристоннинг шарқона услубидаги дарвозахонаси ҳамда зиёратчилар учун маиший маскан қуриб битказилди.

Қишлоқ аҳолисининг баъзилари “Пайғамбар ота” қабристонидеги устки қисми бузилиб, қайта тикланган сағанани Жиржис пайғамбар номи билан боғлайдилар. Ривоятга кўра ушбу ерда пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳисаломдан аввал Жиржис алайҳисалом бир муддат яшаган. Зиёратгоҳдаги мавжуд қабр Жиржис пайғамбарнинг рамзий қабридир.

MUNDARIJA

№	Mualliflar F.I.Sh.	Maqola nomi	Bet
	Kirish soʻzi		3
1-SHOʻBA: TARIXIY GEOGRAFIYA VA ICHKI TURIZM MASALALARI Moderator: A.Xasanov			
1	Сагдуллаев А.С., Тоғаев Ж.Э.	Суғдиёна тарихий географиясининг айрим масалалари.	4
2	Холиқова Р.Э.	Ўзбекистонда туризм салоҳиятини ривожлантириш ва унинг истиқболлари.	7
3	Aminov X.B.	Xorazmda turizmni rivojlantirish istiqbollari.	11
4	Кабыл А.А.	Махамбет Утемисулы - Значимая личность в казахской истории.	13
5	Hojiyev K.M.	The role of experts in the formation of a culture of management in modern society	15
6	Kosimov A., Abdullayev A.	The role of tourism in educationalsystem.	17
7	Ачилов А.Т.	Карвон йўлларида хавфсизликни таъминлаш хизмати.	19
8	Коʻpaysinova N.K.	Ichki va tashqi turizmni rivojlantirish istiqbollari.	21
9	Махмудов Д.А., Холиқов А.	Марказий суғд тушунчаси ва унинг мазмун-моҳияти.	23
10	Gʻaniyeva M.A., Inoyatova S. Sh.	Tarixiy geografiya va ichki turizm masalalari	24
11	Тошев С.А.	Тошкент воҳасида тарихий туризм истиқболлари.	25
12	Yusupov I.I., Usmanova S. Sh.	Tarixiy geografiya va ichki turizm masalalari.	27
13	Xudayberganov D. T., Doʻshanova D.D.	Oʻzbekiston turizmini rivojlantirishda tarixiy muzeylarning oʻrni.	29
14	Axmedov J.	Tarixiy madaniyatimiz turizm kafolati.	31
15	Кўчаров Ж.	Илк ўрта асрларда суғд матоларининг ҳалқаро савдодаги аҳамияти.	32
16	Орзиев М.З.	Жанубий Туркистон (Шимолий Афғонистон) худудидаги ўзбек уруғ-қабилаларининг жойлашуви хусусида.	34
17	Жумаева Ш.Б., Қурбанов А.А.	Тошкент воҳасидаги бир зиёратгоҳ тарихи.	36
18	Matchanova M.B.	Muzeylar xalq tarixining koʻzgusidir.	37
19	Norqobilov A.B., Murodova M. I.	Ichki turizm masalalari.	39
20	Bahodirova G.B.	Alisher Navoiy nomidagi davlat muzeyi tarixi.	40
2-SHOʻBA: TARIXIY OʻLKASHUNOSLIK MUAMMOLARI (TURIZM NUQTAI NAZARIDAN TAHLILLAR) Moderator: t.f.d., prof. R.Xoliqova			
21	Nigmatov A.X., Jabborova Z. A.	Buxoro arki: inshooti ansambliyasi, qoʻshbegi arxivi hujjatlari, Buxoro viloyat oʻlkashunoslik muzeyi.	43
22	Arziqulova S., Gʻofurova S.	Yomchi – xabarchi yoxud tarixiy qadamjolarining yoshlar tafakkuri rivoji asosidir.	46